

Giuseppe Giordano

Gondolatok a Benedetto Croce 50 év után című kötetéről*

Egy ilyen sokoldalú kötetről szóló nyilatkozat szükségszerűen magában hordozza azt a kockázatot, hogy először csak érintünk, majd újra felvetünk különböző szempontokat. E problémát nem oldja meg a kötet egységes tematikája: Benedetto Croce munkásságának értelmezése sem. A nápolyi filozófusnak tudniillik olyan sokirányú az érdeklődése – ami ráadásul sokoldalú és magas szintű felkészültséggel egészül ki mindazon területekkel összefüggésben, amelyekkel foglalkozott –, hogy ma teljes munkásságának elemzéséhez különböző területeken kutató szakértőkre volna szükség.

Az első munka, amelyet ismertetek, a kötet egyfajta általános bevezetése, olyannyira, hogy a könyv említett részein kívül mint önálló „Bevezető előadás” jelent meg. Egy a közelmúltban elhunyt nagy kutató, Antimo Negri írásáról van szó, melynek már címe is tanulságos: „Amikor Croce olvasni kezdi Hegelt...”. Adekvát döntés volt e tanulmányt bevezetesként a kötet elejére helyezni, mivel ez a könyv egészének ad interpretációs keretet: Croce alapvető (Negri szerint Gentile által is osztott) alapeszméje az volt, hogy „sem Hegellel, sem Hegel nélkül nem lehet megenni” (34). Ez az attitűd abban manifesztálódik, amit Negri Croce „nem-félénkség”-ének nevez, ami általánosságban és specifikusan Hegel vonatkozásában is igaz. Negri szerint tudniillik Croce álláspontja Hegellel összefüggésben úgy foglalható össze, hogy „a szembeállítás maga a valós lelke” szintagmát „a különbözőség maga a valós lelke” szintagmával helyettesítjük.

Negri tézise az, hogy Hegel megértése és meghaladása „hozza létre” Crocét. Croce elismerése Hegel iránt abban a gondolatban fogalmazódik meg, miszerint „Hegel »megváltotta a világot a rossztól«” (40), és ezt nem valamiféle abszolút béke megvalósításként értette Croce, hanem úgy, hogy Hegel a rosszat (a negatívumot) tartotta a történelem, a jövőv mozgatórugójának. Negri szerint e „drámai” szemlélet, amit Croce Hegelből kiolvasott, valójában Croce elsődleges nézete, ami a nápolyi filozófusban az 1908-as *Filosofia della pratica* óta, vagyis attól a pillanattól kezdve érvényesül, hogy Croce saját Hegel-olvasatát elmélyítette.¹

Negri munkájának fő gondolata, hogy „Croce titka” mint általános tájékozódási pont – maga Hegel. Mint Negri írja, „Hegeltől – attól a Hegeltől azonban, akinél visszautasításra talál a gondolat megnyugvása, valamint a racionalitás és a valóság tökéletes azonosítása, pontosabban a »jelen« és az »értelem« teljes egybeesése – Croce megtanulja, hogy szakítson a pontos definíciókkal, minden bizalmát elveszíti velük kapcsolatban, s a háta mögé hajít [...] minden, »esztétikai« és »logikai«, »ökonómiai« és »etikai« közötti (absztrakt) megkülönböztetést. Egyetlen következménnyel: egy olyan

* Giuseppe Giordano, „Riflessioni su Benedetto Croce 50 anni dopo”; előadás a Croce, Lukács e la cultura ungherese című konferencián (Università di Messina, Messina, 2005. május 24–25.). Szerkesztett változat. Nagy József fordítása.

¹ 1907-ből való A filozófiai tudományok enciklopédiájának alapvonalai crocei fordítása, valamint a *Ciò che è vivo e ciò che è morto della filosofia di Hegel (Ami élő és ami holt Hegel filozófiájában)*.

emberfogalom mellett tör lándzsát, amelynek lényege, hogy az ember nem fogható fel *Teilensch*-ként (részleges emberként) anélkül, hogy azzal olyan egyoldalúságra kárhozzátnánk, ami nem sajátja. Amikor azt vesszük észre, hogy az ember valamennyi tevékenységében – még ha ezek konfliktusban is állnak egymással – ott munkál a szellem, erről az emberről nem állíthatunk mást, mint azt, hogy *Ganzmensch* (teljes ember).” (43.)

Áttérek tehát a *Benedetto Croce 50 év után* című kötet első részére. A „kritika és irodalomtörténet” című fejezettel kezdem, amelyben – a többi rám eső résztől, különösen a „Filozófia” című résztől eltérően, ahol kizárólag olasz kutatók kontribúciói olvashatók – túlnyomórészt magyar szerzők tanulmányai találhatók. Feltételezhető, hogy az ok, ami miatt számos magyar szerző ezt a témát választotta, a crocei esztétika (nem pusztán az e címet viselő mű kiadásaira visszavezethető) nemzetközi elterjedtsége. A jelen kötetben e témában írt munkák számát illetően az előzőhöz szorosan kötődő másik ok, hogy a magyar szerzők a jelek szerint fokozatosan újra felfedezik a saját országukban sokáig csak szűk akadémiai körökben vizsgált Crocét. A pozsonyi kutató, Frantisek Hruska (Croce olaszországi hatástörténetével kapcsolatban, később részletesen tárgyalt) megfogalmazása szerint minden olyan ország, amely a világ többi részéhez képest bizonyos időszakban egyfajta elzártságban élt, amikor áttörnek a határok, olyasféle „falánksággal” fordul a külvilág felé, hogy ez a crocei gondolatot elemző kutatók magas számára vonatkozólag mindenképpen valamiféle magyarázatot ad.

Térjünk vissza tehát a „Kritika és irodalomtörténet” című rész tanulmányainak vizsgálatára. Válogatásra kényszerülök (hiszen nem nyilatkozhatom a 26 tanulmány mind-egyikéről). Mindazonáltal ki kell emelnem a főleg magyar kutatók által tárgyalt témák sokszínűségét: Hoffmann Béla („Poézis és/vagy interpretáció – Benedetto Croce és Dante Ulyxese”) az Ulyxes-re vonatkozó – az *Isteni Színjátékkal* összefüggésben megfogalmazott – crocei ítélettel foglalkozik; Szörényi László munkájának címe „Croce ítélete a barokk neolatin költészetről”; Madarász Imre („Croce és Alfieri” című írásában) Croce Alfieri-értelmezését elemzi; Kiss Margit tanulmányának címe „Benedetto Croce és Giambattista Vico a nyelvről”; Sallay Géza „Croce és a századeleji irodalom” kapcsolatait vizsgálja; Takács József „Croce és a XX. század eleji olasz és magyar folyóiratok”-ról írt; Mátyus Norbert Croce és Gentile fordítás-konceptióját elemezte („Croce és Gentile vitája a fordításról”); Fried Ilona újra felvetette a Croce–Pirandello kérdést („Croce és Pirandello”); végül Sárközy Péter munkájának a címe: „Croce József Attiláról, József Attila Crocéről”.

Azért soroltam fel e címeket, mert ezek egyfajta magyar „tudatalatti terv”-ről tesznek tanúságot, amelynek célja Croce irodalomelméleti és irodalomtörténeti gondolatának olyasféle rekonstrukciója, amely 360 fokos fordulatot jár be. Olyan tervről van szó, amelynek megvalósításában olasz szerzők is kiveszik a részüket: pl. Raffaele Bruno („Croce: ethos és költészet” című írásában) érdekes exkurzust hajt végre Croce Foscolo-interpretációjával összefüggésben; vagy pl. Mario Scotti a „Croce és Fubini”-ben – főleg a levelezésükre alapozva – nagy pontossággal tárja fel a Croce–Fubini kapcsolat egyes részleteit, kiemelve a Crocéhoz való „hűség” motívumát, ugyanakkor bemutatva Fubini irodalmi tevékenységének önállósodási folyamatát is (amely egyáltalán nem járt Croce megtagadásával).

Két tanulmányra szeretnék itt kitérni részletesebben: Frantisek Hruska „A kifejezés jelentősége” című írására, valamint Kelemen János „Dante három olvasata: Croce, Vossler, Gentile” című elemzésére.

Hruska munkájára már utaltam azon tézise kapcsán, miszerint Crocét azért mellőzték Olaszországban a II. világháború után, mert az értelmiségiek a külvilág felé, a nemzeti határokon túlról származó kulturális jelenségek felé akartak nyitni – és ez minden olyan országban megfigyelhető, ahol véget ér egy diktatórikus korszakkal járó elzártság (egyébként a Crocéhoz való akkori viszonyt nem pusztán és nem elsősorban ez magyarázza, de erre most nem térek ki). Hruska tanulmányának relevanciája abban áll, hogy kiemeli annak jelentőségét, amit Croce az intuíció-kifejezés fogalom párnak tulajdonított, szembeállítva a crocei esztétikai alapelveket a későbbi stilisztikai kritikával, egészen Italo Calvino álláspontjáig eljutva, amely (Hruska fogalmazásának megfelelően) „éppen a crocei esztétikaelmélet alapjait rombolja le: szemlélet és kifejezés egységét, a kifejezés mint az alkotó szemlélet egyszeri voltát, a kifejezés szintézisjellegét és a szerző felcserélhetetlenségét” (351).

A kortárs művészetelmélet lemondott Crocéról, mivel azt az elemzési technikát helyezte középpontba, amit Croce határozottan elutasított. Ez olyan paradoxonhoz vezetett, amely – talán – megnyitja az utat a Crocéhoz való visszatéréshez. A szlovák kutató így zárja tanulmányát: „a modern alkotó (*autore*) – szemben a naturalistákkal, akik a művészi kifejezés személytelenségére, tudományos objektivitására törekedtek, amit Croce hevesen bírált – egyre inkább saját világába zárkózik és a művészi kifejezést saját szubjektív látásmódjának tartja, miközben a modern irodalomelmélet megtagadja őt mint alanyt és csupán személytelen nyelvtani alanyként tartja számon, »melyet a szövegben elfoglalt helye határoz meg«. Ki tudja, vajon a végletes személytelen technicizmus után nem fog-e majd el bennünket a nosztalgia egy kis crocei személyes pszichológiai szemlélet iránt?” (351.)

A sorrend szerint utolsó tanulmány, amelyet a kötet jelen részéből kiemelek, azért különösen érdekes, mert Dante három olvasatát hasonlítja össze: Karl Vosslerét, Benedetto Crocét és Giovanni Gentilét. Kelemen János két kérdést fogalmaz meg: milyen szerep tulajdonítandó a filozófiának és a filológiának Dante értelmezésében? Továbbá: lehetséges-e Dante „naiv” (értsd: crocei) olvasata? Croce szempontjából valóban egy „naiv” olvasat kerül védelmezésre, mivel – mint Kelemen hangsúlyozza – a nápolyi filozófus elkötelezett védelmezője a műalkotás kizárólagosan *esztétikai* interpretációjának.²

Azonban Kelemen arról akar nyilatkozni, amit Croce „hibájának” tart – és itt jön a képbe Karl Vossler. A német tudós Dante-köteteire utalva Croce – amellet, hogy (általános értelemben) megerősíti a Dante háttér-műveltségét képező filozófia tanulmányozásának jelentőségét – nem mulaszt el emlékeztetni arra, hogy ennek semmi köze a dantei munkásságban kiváltképpen fontos tényezőhöz: Dante költészetéhez. Vossler e szempontból eltávolodik Crocétól, mivel – nápolyi barátjától eltérően – nem különbözteti meg Dante műveiben élesen a struktúrát és a költészetet (és mint Kelemen emlékeztet rá, ez olyan megkülönböztetés, amely arra ösztönözte Crocét, hogy Dante költészetét kizárólag az *Isteni Szinjátek*ban keresse, egyfajta irodalmi „B-sorozat” szintjére degradálva a nagy Firenzei valamennyi egyéb művét).

Ezen a ponton válik fontossá a dantei allegória problémája. Crocei perspektívában ez „megmenekül” mint költői kép, de amennyiben külsődleges, oktató célzatú, megsemmisíti a költészetet. Vossler Crocéval analóg elméleti álláspontot képvisel, de sok-

² Ahol is a filozófia a *költőietlen* (*l'impoetico*): lásd ezzel összefüggésben Croce ítéletét Leopardiról és a *La ginestra*-ról.

kal visszafogottabban fogalmaz meg ítéleteket. Croce számára – foglalja össze Kelemen – a dantei allegória irreleváns vagy nem-létező; Vossler számára ellenben Dante költészetének „genetikus” kérdései közé tartozik.

Croce és Vossler eszméi a dantei allegóriával összefüggésben a két elemzőnek a Kelemen által megfogalmazott, a filológia-filozófia-költészet összefüggését firtató kiinduló problémára vonatkozó álláspontját tükrözik. Kelemen szerint egyikük sem képes megoldani a problémát, vagyis meggyőző (pozitív vagy radikálisan negatív) választ adni a kiinduló kérdésre. Mint Kelemen írja, „a fogalmilag kifejezhető tartalmakat Croce a strukturális, Vossler a genetikus komponensek szintjére fokozza le. Ezzel természetesen nem oldják meg az esztétikai és a filozófiai értelmezés viszonyának problémáját, mely semmiképpen nem azonos a naiv olvasat vagy az esztétikai élvezet lehetőségének problémájával.” (361.)

Gentile látásmódja e kérdésben explicite ellentétes Vosslerével, és implicite Croce-ével is, amikor „Dante szellemének szétválaszthatatlan egységé”-t hangsúlyozza (362). Kelemen rekonstrukciójának megfelelően e perspektívában az aktualizmus filozófusa pozitív véleményt alkot a dantei allegóriáról (mint amely – Hegel és Schelling tanításának megfelelően is – különbözik az általában vett allegóriától), mivel „konstitutív, szerves és élő”, „az ő [Dante] lelkének nyelve” (362). Kelemen mindezzel tehát azt emeli ki, hogy a gentilei megközelítés, vagyis Dante művének egységes szemlélete azt implicálja, hogy nem lehet kiküszöbölni Dante filozófiáját. A magyar kutató fogalmazásában „Gentile az első filozófiatörténész, aki [...] helyet biztosít Danténak általában a filozófia, konkrétan pedig az olasz filozófia történetében” (362).

Nézzük tehát – ismét Kelemen interpretációján keresztül – a Vossler-, a Croce- és a Gentile-féle, a filológia-filozófia-költészet összefüggésére vonatkozó megközelítés különbözőségeit. „Vossler számára Dante forrásainak tanulmányozása előtanulmány. Croce szemében mindez hasznos történeti és életrajzi szempontból, de akadályozza Dante költészetének valódi megértését. Gentile, velük ellentétben, úgy vélte, a források megvilágítják az anyagot, mely Dante lelkében költészetté alakult.” (363.)

Kelemen tanulmányának jelentősége meglátásom szerint túlmutat azon, hogy Dante három olvasatát mutatja be, illetve azon, hogy az általa preferált olvasatot (a Gentile-félét) méltassa, vagy hogy a másik két értelmezés érdemeit ismertesse. A tanulság az – és ebből a szempontból Vossler szerepe itt másodlagos –, hogy a különböző interpretációk összevetése mindig különböző filozófiák (olykor tudatalatti) ütköztetése: ennek aligha lehet világosabb példáját adni annál, mint ahogy Croce, illetve Gentile olvasta Dantét.

Áttérek a másik két, általam ismertető részre. A „hatástörténet” című rész négy tanulmányból áll. Az első, a nemrég elhunyt újságíró és szenvedélyes filozófus Jader Jacobellié, egy valamikor fiatal politikai újságíró hiteles visszaemlékezése egy filozófusról, aki idős korában politikussá vált, igaz, egyfajta „metapolitikai” attitűddel.

A második, Szabó Tibor által jegyzett tanulmány témája (mint a cím is világosan megjelöli) „Croce látogatása Budapesten 1931-ben”. Érdekes ismertetése ez (részben korabeli sajtóanyagok alapján) Croce *A módszer kérdése az irodalomtörténetben* című, Budapesten 1931. május 21–24-én megtartott konferencián való részvételének. Jelezném, hogy ez esetben ismét az *esztétikai* témakört érintették az olasz–magyar kapcsolatok ezen fontos epizódjában; ami abból kiindulva is nyilvánvaló, hogy a filozófus esztétikai műve (az 1902-es *Esztétika*) 1912-ben megjelent magyarul és ismert volt a magyar értelmiségiek körében. E kontextusban Croce ismertsége oly nagy, hogy

a korabeli sajtó egyenesen úgy jellemezte őt, mint „a legnagyobb élő filozófus”-t (69), és ugyanez a kép tükröződik Croce rövid magyarországi látogatásáról írt valamennyi korabeli beszámolóban és interjúban. Croce abban az időszakban látogat Budapestre, amikor a *Storia d'Europa nel secolo XIX.-t* (*Európa története a XIX. században*) írja, és – mint Szabó rámutat – ez tükröződik az általa Magyarországon adott interjúkban is. Croce liberalizmusa hatja át a hozzá intézett kérdésekre adott válaszait, oly mértékben, hogy magyarországi tartózkodása idején mint „a szabadság, a szabad gondolat elkötelezett híve” (75) jelent meg.

Milyen jelentőséget tulajdonítsunk Croce magyarországi látogatásának? Nyilvánvalóan – mint Szabó is kiemeli – nem szabad „túlértékelni [Croce] budapesti látogatásának jelentőségét, de megkockáztathatjuk talán, hogy az nagy mértékben hozzájárult Croce Magyarországról való ismereteinek elmélyítéséhez, de ahhoz is, hogy a magyar értelmiségiek még közelebbről ismerjék meg Croce esztétikai és filozófiai nézeteit. Mindkét dolog pedig (legalábbis részben) hozzájárult az olasz–magyar tudományos és kulturális kapcsolatok elmélyítéséhez.” (78.)

Nem térek ki (elsősorban terjedelmi korlátok miatt) Nagy József „Croce és Gentile politikai filozófiája” című munkájára, amely – egyebek mellett – kiemeli, hogy a magyarországi Croce- és Gentile-kutatás többnyire elhanyagolta politikai gondolatuk elemzését. Ellenben rátérek Sante Cavina „Emlékek és gondolatok Croce nyomában” című hozzászólásának ismertetésére: ez a tanulmány példaszerűen mutatja be Croce (II. világháború utáni) olaszországi hatástörténetét. A rövid írás két részre osztható. Az első akaratlan bemutatása annak, hogy „rossz mesterek” (pl. Galvano della Volpe) egymást követően miképpen alakítottak ki Crocéről negatív képet, akadályozva a filozófus szövegeinek közvetlen olvasatát. E kép teljesen megsemmisíti a filozófus Crocét, és látszólag részlegesen megmentette az esztéta és irodalomkritikus Crocét (eltekintve attól, hogy a különböző kritikai ítéleteinek milyen jelentőséget tulajdonítunk).

Cavina tanulmányának második része – közhelyek halmazának felhasználásával – Croce a tudományokhoz való viszonyulásának *vexata questio*-ját tárgyalja. Cavina ez esetben is szóvivője a Crocéről alkotott azon képnek, amely Crocét a tudományok ellenségének állítja be, illetve olyan személynek, aki nem is képes megérteni a tudományok jelentőségét. Ez a hamis eszme – amit a hitelesebb kutatók közül pl. Sebastiano Timpanaro is osztt – azon sokak „lustasága” révén nyer úgymond megalapozást, akik – mint Cavina – abszolút és megfellebbezhetetlen módon igaznak tartják a „megrendelésre készült” (*opera „commissionata”*), Ludovico Geymonat által gondozott *La storia del pensiero filosofico e scientifico*-t, ahelyett, hogy a crocei szövegek értelmezése alapján alakítanák ki ítéletüket. Sante Cavina – akaratlanul – olyan kultúrpolitika eredményéről tett tanúságot, amely a nyolcvanas évek végéig megakadályozta a XX. század legnagyobb olasz filozófusának akadémiai kutatását, s olyan szerzővé degradálta őt, akit részben kevesen olvastak, részben pedig rosszul (és rossz hírnévnek örvendő) ismertek meg.

Elérkeztünk az utolsó általam ismertetendő, „Filozófia” című részhez, amely hét munkából áll. Madártávlatból nézve a crocei filozófia egyes csomópontjainak vizsgálatáról van szó. Guido Traversa például a Croce-féle *Logika* VI. fejezetét elemzi „Az ellentét formái Benedetto Crocénál” című tanulmányában; Giuseppe D'Acunto szintén a *Logikával* foglalkozik a tévedés problémájával összefüggésben („A tévedés mint akarat és mint megjelenítés”); Fabrizio De Luca elemzésének témája „A kanti a priori szintézis

Benedetto Croce filozófiájában” és Croce Kant-felfogását Luigi Scaravelli Kant-interpretációján keresztül vizsgálja.

A „Filozófia” című részben Mario Reale két előadását találjuk: az „*Estetica* mint Croce filozófiájának első szisztematikus vázlata”, valamint az „Elmélet és gyakorlat egysége a *Filosofia della pratica* szerkezetében” címűt. Az első az 1900-as *Tesi di estetica*-t és az 1902-es *Estetica come scienza dell'espressione e linguistica generale*-t véve alapul azt a tézist fejleszti tovább, melynek megfelelően a crocei *Estetica* nem pusztán a művészetről szóló könyv, és nem pusztán a teljes rendszer vázlata: ellenben az a sarkpont, amelyen a teljes crocei rendszer alapul. Ezen alaptézist Reale szerint az támasztja alá, hogy az *Esztétika* legfontosabb teljesítménye nem az intuíció és a kifejezés azonosítása, hanem a szellemnek mint „tevékenység”-nek a felfogása: ez nyitja meg a szellemi tevékenységek formáinak a körkörösségéhez vezető utat. Ezen esztétika Reale szerint tehát nem pusztán a Croce által kronológiailag elsőként vizsgált kategória, hanem a teljes crocei rendszer „generatív magja” (és ez valójában már az 1893-as *La storia ridotta sotto il concetto generale dell'arte*-től kezdve igaz, ahol – Reale szerint – nem a történelem, hanem a művészet a megalapozó eszme).

Reale második tanulmánya a *Filosofia della pratica* központi, „L'unità del teoretico e del pratico” („*Az elméleti és a gyakorlati egysége*”) című részét elemzi, amely teljesen más fogalmi struktúrát mutat a mű többi részéhez képest. Reale szerint a szóban forgó részben kifejtett crocei eszme-futtatás az ugyanekkor keletkezett *Logica* eredménye, valamint azé, hogy Croce szerint szükséges világosan kimutatni, hogy a szellemi tevékenység körkörösen az élet és gondolkodás által táplált – és e kettő viszonya nem a szokásos „kettős fokozat”-on („*doppio grado*”), hanem a tökéletes analógián alapul.

Térjünk át a kötet egyik legérdekesebb, Gianni Vattimo által írt, „Croce hegelizmus és hermeneutika között” című tanulmányára. Megelőlegezve a munka általános értelmét: amit a torinói filozófus *ex contrariis* bemutat, az a hermeneutikai kör historicista értelmezése. De kövessük Vattimo gondolatmenetét. Croce tudományokhoz való viszonyának újraértékelését követően (amely viszony a *Logica* megjelenésétől kezdve kritika tárgya, valamint az ötvenes évektől kezdve Croce elutasításának oka volt) (vö. 114). Vattimo azt állítja, hogy amennyiben a XX. század első felének filozófiai körképét három pólusra osztjuk (e három pólus: Croce, Gentile és a katolikus filozófia), Croce mutatkozik a legmodernebbnek, Vattimo szerint az egyedülinek, aki „méltó arra, hogy egybevevessük az »új« filozófiákkal” (115). A torinói filozófus szellemi itineráriumámentén, amely Heideggertől Gadamerig vezetett, Vattimo egy bizonyos ponton megértette, hogy – mint írja – „nem állíthatom, hogy nem vagyok Croce-követő” (115), ami egyszerűen a gadameri hermeneutika hegeli gyökerével magyarázható. Vattimo szerint Gadamer hermeneutikájának központi eleme az, hogy „heideggeri gyökerei ellenére a XX. századi hermeneutikát egyfajta hegelizmusként kell felfogni, amely félretette az abszolút szellemet, és a létezés történelmét az objektív szellem kategóriái alatt szemléli” (115). A gadameri hegelizmus a jelek szerint összhangban van a hegeli dialektika Croce által végrehajtott megújításával.

Vattimo az élet és a művek crocei azonosításában-dicsőítésében szintén a gadameri hermeneutikával összhangban levő elemet lát, és a torinói filozófus az „örök életet” úgy képzei el, mint „Isten kontemplációját, mikor újra átéljük (az ítékezés természetesen nem bírói értelemben értendő) a szellem műveit, amelyeket (részben) megismertünk az életben, de amelyek nagy részét nem volt lehetőségünk megismerni. A szellem egyfajta végeérhetetlen fenomenológiájáról van szó, végeérhetetlen, mint magának

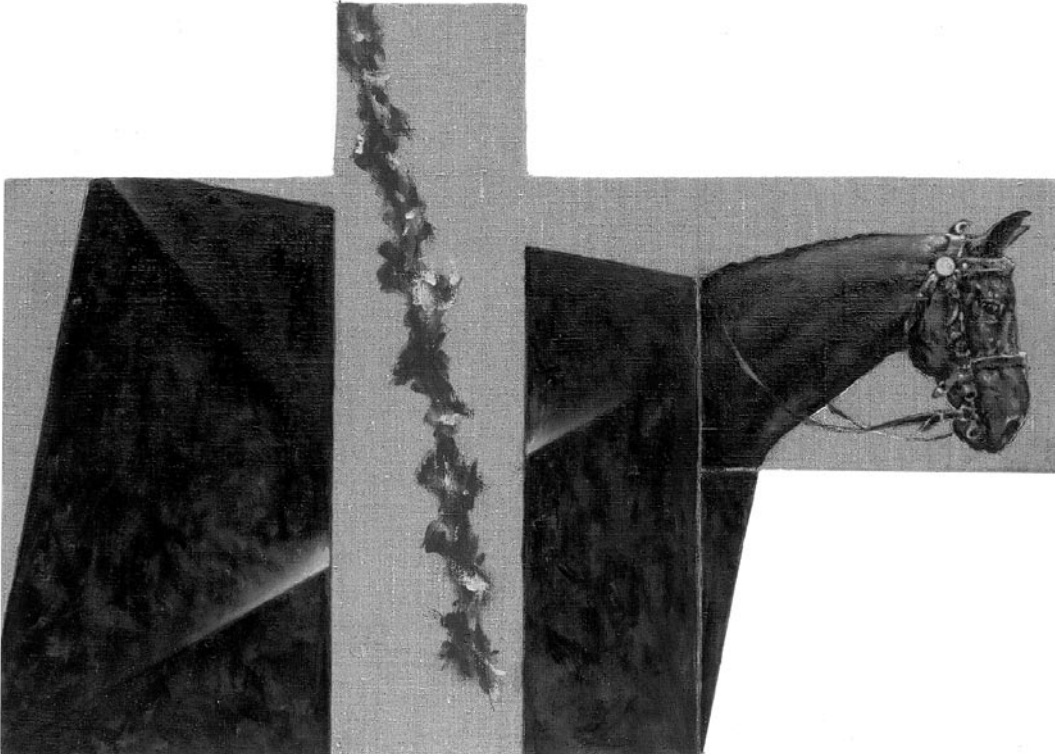
a szellemnek az élete, amely sohasem oldódik fel végérvényesen az abszolútum dialáiban, a »korábbi« pillanatok kárára, akárcsak a művészet, amelynek jogára, hogy ne haljon meg, Croce oly érzékeny volt.” (116.)

A „különbözők” crocei köre, „valamennyi reláció rendszere”, amely nem megmerevedett, Vattimo számára tehát igen közel áll ahhoz a hermeneutikai ontológiához, amelyre Gadamer hivatkozik. Elég arra gondolni – állítja Vattimo –, hogy „az elképzelés, mely szerint a lét – avagy az élet vagy a valóság, ahogyan Croce mondja – az »összes relációk rendszerére redukálódik«, amely állandóan alakul és újraalakul a létezés történelmében, amely nem más, mint az üzenetek és interpretációk története, egyben a gadameri elmélet egész vázát tartó hermeneutikai ontológia jelentése is” (116). Most már érthető, miért beszéltem a hermeneutikai kör historicista értelmezéséről.

Az egyetlen kritika, amit Vattimo Croce irányában gyakorol, ismét a tudományok témájával függ össze. A torinói filozófus osztja Crocéval az eszmét, mely szerint a tudomány produktumai absztrakciók, és így az ökonómiai szférához tartoznak; de felteszi a kérdést: vajon e produktumok mint az ember alkotásai nem részei-e a folyamatosan rekonstruált emberi lét szövevényének (*trama*), s így nem emelhetők-e filozófiai rangra.

E kérdés megválaszolásához engedtessek meg nekem, hogy Giuseppe Gembillo „Croce és a komplexitás ismeretelmélete” című tanulmányára utaljak. A szerző azt mutatja be – és ezzel közvetve és tudattalanul Vattimo kérdésére válaszol –, milyen hiú az az igény, hogy úgymond a tudományoknak filozófiai rangot adjunk, amennyiben a klasszikus értelemben vett tudományokat tekintjük, s ugyanakkor mennyire „természetes” ugyanez a kvantumfizika és a komplexitás tudományaival. Gembillo megmutatja, hogy a tudomány történeti aspektusát egyáltalán nem kárhoztatják el (*non sia affatto deprecata*) az olyan filozófusok és tudósok, mint Ilya Prigogine vagy Edgar Morin, akik – Crocétól eltérő megközelítésben – végeredményben ugyanazt a harcot vívják, mint Croce (a XX. század elején) a reduktív tudományos absztrakció ellen. A komplexitás tudományának ismeretelmélete egy új tudomány filozófiája, amely tudatában van saját történetiségének és átmenetiségének, és amely e perspektívában túllép a klasszikus tudomány *ökonómiai* voltán. A legelőrehaladottabb kortárs tudomány ugyanis lehetővé teszi, hogy meghaladjuk az analitikus-tudományos értelem (amit Croce joggal nevezett utilitarista mozzanatnak) és a filozófiai értelem közti megkülönböztetést. A tudomány a komplexitás új paradigmájával osztja a filozófiával az egyetlen történeti-kritikai értelem tételezését. Gembillo ebből kiindulva beszélhet úgy Crocéről, mint a komplexitás történetének egy mérföldkövéről.

Az általános benyomásom az – és ezt csak megerősítették az ismertett előadások –, hogy egy olyan kötet értéke, mint amilyen a *Benedetto Croce 50 év után* nem pusztán Croce újrafelvetésében áll, hanem abban, hogy olyan klasszikusként mutatja őt be, akinek mindig van valami mondanivalója nekünk, és akit soha nem szakítottak ki (*non è mai stato avulso*) a viták köréből sem filozófiai, sem pedig tudományos téren a legmodernebb áramlatok sem, és érdekes módon a filozófiával és a tudományokkal összefüggésben Croce paradox módon jobban összhangban volt a *Zeitgeist*-tel, mint néhány tudós és filozófus kritikusa.

Részeg lovas a K-i kapunál, 2004
olaj-vászon, 43 × 60 cm